

DİL İLİŞKİSİNDEN DİL ÖLÜMÜNE: KİLİKYA'DA (GÜNEY TÜRKİYE'DE) KONUSULAN ARAPÇA ÖRNEĞİ

Yazar: Stephan Procházka **

Çev: Muna Yüceol Özezen ***

1. GİRİŞ

Bu makalenin amacı, Türkiye'nin Adana ve İçel illerinde yaklaşık olarak 70.000 insan tarafından konuşulan bir Arapça varyantının yakın bir gelecekte karşı karşıya kalacağı yok olma tehlikesine neden olan iç ve dış etkenleri belirlemektir. Arapça genel olarak dil ölümü kapsamında düşünülen bir dil olmamasına rağmen, Kilikya Arapçası için bu, gerçek bir tehlikedir¹. Bu çalışmada, Türkiye'nin güneyindeki bir Arap azınlığın sözlü dil durumlarıyla ilgili olarak, çeşitli dil ilişkisi, dil değişimi ve dil ölümü kuramlarına başvuracağım.

Başlamadan önce, *dil ölümü* teriminin bu bağlamda çok uygun olmadığını ve Kilikya Arapçası için kullanılması belki daha uygun olacak olan terimin *diyalekt² ölümü* olduğunu vurgulamak isterim. Bununla birlikte, Arap diyalektlerinin her biri birbirinden oldukça farklı olduğu için Kilikya Ovası Arap diyalektlerinin yok oluşu, bana göre, *gerçek* bir dilin ölümüne benzer bir özellik göstermektedir. Dahası, bir diyalektle *gerçek* bir dil arasındaki ayrım zaten belirsizdir ve bu ayrım dilbilimsel olmaktan çok siyasaldır.

* Bu makale, *Orientalia Suecana* adlı dergide (S. XLVIII, ss. 115-125) "From Language Contact to Language Death: The Example of the Arabic Spoken in Cilicia (Southern Turkey)" adlı başlıkla 1999 yılında yayımlanmıştır. Söz konusu dergi İsveç'in önemli doğubilimi süreli yayınlarından biridir (çevirenin notu).

** 1962'de Avusturya'nın Dornbirn şehrinde doğmuş olan ve şu anda Viyana Üniversitesi Orientalistik Enstitüsü Arabistik bölümünde profesör olarak çalışan doğubilimci (çevirenin notu).

*** Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

¹ Bütünüyle karşıt bir tutum: örneğin Grenoble ve Whaley 1998, s. 8: "Dillerinin çok küçük bir grubu (birkaç örnek vermek gerekirse Arapça vb.), dünya nüfusunun sürekli artan bir oranı tarafından kullanılacak ...". Kuşuçuşu yalnızca 100 kilometre uzakta bulunan bir bölgede, yani Suriye'de oldukça güçlü bir resmi dil olmasına rağmen, Kilikya Arapçası için de tehlike dikkat çekici boyuttadır

² Makalede *dialect* olarak kullanılan bu terimin karşılığı olarak *diyalekt* kullanılmıştır. Çünkü bugün bu terim Türkçede hem "ağız" hem "lehçe" anlamında kullanılmaktadır ve dahası "lehçe" ile "ağız" arasındaki ilişki tam olarak açıkla kavuşmamıştır (çevirenin notu)

Bugünkü Türkçede Çukurova olarak adlandırılan Kilikya Ovası'nda³ yaşayan ve Arapça konuşan topluluk, her biri din ve dil kullanımı bakımlarından birbirinden farklı özellikler gösteren üç gruptan oluşmaktadır. Bunlardan ikisi, Sünniler ve Hristiyanlar, küçük gruplardır⁴ ve yalnızca İçel ilinin merkezi durumundaki Mersin'de⁵ bulunmaktadırlar. Üçüncü grup batı kaynaklarının büyük bölümünde *Nusayriler* adıyla yer alan Alevilerden oluşmaktadır. Alevilerin en azından 17. yüzyıldan beri Kilikya Ovası'nda buldukları ileri sürülmekle birlikte, onların büyük bir bölümü bölgeye 19. yüzyılda yerleşmiştir. Her üç topluluğun diyalektleri de Suriye-Lübnan diyalekt grubunun *kıyı diyalektlerine*⁶ mensuptur. Adana diyalekti ilk olarak Jastrow tarafından 1983 yılında betimlenmiştir. Bu makalenin yazarının çalışması, Kilikya Arapçasının içerisinde metinlerin de yer aldığı geniş bir betimlemesini sunmaktadır^{7 8}. Burada sunulan malzeme, 1995 ile 1999 yılları arasında yapılan yaklaşık altı aylık alan araştırmasına dayalıdır.

2. COĞRAFI TİPOLOJİ

Çukurovada'ki Arap diyalektlerinin coğrafi bir tipolojisi için John Edwards tarafından 1992'de ayrıntılandırılan yaklaşımı kullanıyorum. Onun on farklı azınlık tipini içeren modelinde (age., s. 38 ve sonrası), Çukurova diyalektleri *herhangi bir grupta yer almayan, başlıbaşına ve yalnızca yerel* özellik gösteren diyalektler olarak betimlenmiştir.

Yalnızca yerel terimi, Arapça konuşurlarının Çukurova'nın siyasal, toplumbilimsel, dilbilimsel ve kültürel bağlamında bir azınlık oldukları⁹ ve diğer bölgelerdeki Arapçaların ise çoğunluk dili olduğu anlamına gelmektedir. *Herhangi bir grupta yer almama*, Çukurova'daki Arap azınlıkla diğer ülkelerdeki Araplar arasında coğrafi bir yakınlığın bulunmaması demektir (Çukurova'daki Arap toplumlarıyla Türkiye'nin, Suriye ile uzun bir sınırı paylaşan Hatay / Antakya ilindeki¹⁰ Arap toplumları arasında çok önemli bir fark vardır)¹¹. Ve son olarak, *başlıbaşına* terimi de Türkiye'deki Arapça konuşurları arasında mekânsal bir yakınlık bulunmamasına gönderme

³ Makalede "... Çukurova, as the Cilician Plain is called in today's Turkish, ..." denmektedir. Ancak bugünkü durum tam tersinedir ve Kilikya Ovası adlandırması tarihseldir (çevirenin notu).

⁴ Sünnilerin sayısı yaklaşık 5.000, Hristiyanlar yaklaşık 1.500

⁵ Bilindiği gibi bugün bu türden bir adlandırma yoktur ve İçel adı kullanımdan kalkmıştır (çevirenin notu).

⁶ Suriye-Lübnan diyalekt grubunun ayrıntılı bir tasnifi için bk. Peter Behnstedt, *Sprachatlas von Syrien*, Wiesbaden 1997, 499-518 haritaları. Kıyı diyalektleri 501. Haritada işlenmiştir.

⁷ Stephan Pocházka, *Die arabischen Dialekte der Çukurova* (baskıda).

⁸ Söz konusu çalışma, 2002 yılında Wiesbaden'de *Die Arabischen Dialekte der Çukurova (Südtürkei)* başlığıyla yayımlanmıştır (çevirenin notu).

⁹ Çukurova Araplarının, siyasal anlamda *azınlık* statüleri bulunmamaktadır (çevirenin notu).

¹⁰ Bu diyalektler yakın bir zamanda Werner Arnold tarafından *Die arabischen Dialekte Antiochiens* başlıklı bir çalışmayla (Semitica Viva 19, Wiesbaden 1998) betimlenmiştir.

¹¹ Makalenin bu noktasında Çukurova Araplarıyla Hatay / Antakya Arapları arasında önemli bir fark olduğu söylenmiş, ancak bu farkın ne olduğu belirtilmemiştir. Ayrıca Çukurova Araplarıyla Hatay / Antakya Arapları arasındaki küçük farklar, dilbilimsel olmaktan çok toplumbilimseldir. Nitekim yazarın bu "önemli fark" için göndermede bulunduğu ve 13. dipnotta yer alan eser, daha çok dilbilimsel betimlemeleri içermektedir (çevirenin notu).

yapmaktadır. Gerçekten de Türkiye'de Arapça konuşan dört grup arasında, yani Çukurova, Hatay, Urfa ve Doğu Anadolu az ya da çok bir bağlantısızdır¹². Aslında, Çukurova sözlü bir dil adası olarak bile adlandırılabilir.

3. KİLİKYA ARAPÇASININ “EKOLOJİ”Sİ İÇİN ÖNEMLİ DEĞİŞKENLER

Tehlike altındaki bir dilin, özellikle de dil ilişki durumlarının tipolojisi üzerine yapılan çeşitli çalışmalar var. İlişki olgusu, elbette, büyük ölçüde ilişki biçimine bağlıdır. Çünkü “... toplumbilimsel etkenler güçlü bir biçimde kişilerdeki, ortak bir ilgiyi paylaşan kümelerdeki, altgruplardaki ve kuşaklardaki varyasyon örneklerini etkiler.”¹³ E. Haugen, *The Ecology of Language*'te 20. yüzyılın başlarında tehlike altındaki diller konusunda ilk çalışmalardan birini gerçekleştirmiştir. Haugen'in kitabı ve sonrasındaki bazı çalışmalar, John Edwards'ın yukarıda sözü edilen ve 33 bölümlü bir model sunan makalesine (1992, s. 50) dayanmaktadır. Bu model, 1998 yılında Lenore Grenoble ve Lindsay Waley tarafından bir parça değiştirilmiştir. Grenoble ve Waley, mikro-değişkenler ve makro-değişkenler olarak adlandırdıkları bir ayrıma gitmişlerdir: Makro-değişkenler tehlike altındaki dillerin çok büyük bir bölümü tarafından paylaşılırken, mikro-değişkenler büyük ölçüde özel bir sözlü dil topluluğu için *biricik* niteliklerdir¹⁴.

Tablo 1'de, Çukurova Arapçasının ekolojisindeki önemli bazı mikro- ve makro-değişkenleri açıklamak için Grenoble ve Whaley tarafından genişletildiği (1998) haliyle Edwards'ın yaklaşımını (1992) kullandım.

¹² Türkiye'deki bu dört Arapça grubunun yalnız ikisi, Çukurova ve Hatay (Bedevi kökenli Araplar hariç), Suriye-Lübnan diyalekt grubuna mensuptur. Urfa ve çevresinde konuşulan Arapça diyalektler, Sina yarımadası grubunun parçası durumundaki Bedevi tipli diyalektlerdendir. Doğu Anadolu diyalektleri de (örneğin Mardin, Midyat ve Siirt) Mezopotamya *qəltu* diyalektlerinin parçalarıdır.

¹³ Bk. Johanson 1999, s. 38 ve sonrası.

¹⁴ Grenoble ve Whaley 1998, s. 28.

Tablo 1: Çukurova Arapçasının ekolojisindeki önemli bazı mikro- ve makro-değişkenler

Mikro-değişkenler	Makro-değişkenler
1- Nüfus	
şehirden ve kırsal çevrede yaşayan yaklaşık 70.000 Arapça konuşucusu	Arapçanın konuşulduğu bölge, çoğunu Türkçe tekdillilerin oluşturduğu yaklaşık 3 milyon insanın yaşam alanıdır. Nüfusun çok büyük bir bölümü üç büyük şehirde, Adana, Mersin ve Tarsus'ta yaşamaktadır.
2- Toplum	
Arapça konuşurların büyük bir bölümü çiftçidir; şehir ve kasabalarda yaşayanlar ise esnaf ve vasıfsız işçidir. Dinsel nedenlerle Arap toplumu dikkat çekici bir biçimde endogamiktir ¹⁵ .	Türkiye'nin en verimli bölgelerinden biri olan ve yüksek bir sanayileşmenin yaşandığı Adana-Mersin'de farklı toplumsal yapılanmalar da vardır.
3- Dilbilimi	
Dil standardizasyonu yoktur; Arap harfleriyle okuma-yazma da yok denecek kadar azdır.	Türkçe temel yazı dilidir. Diğer azınlıklar (örneğin Kürtçe) ve yabancı (örneğin İngilizce) diller yalnızca marjinal bir öneme sahiptir.
4- Ruhiyat	
Arapça konuşucuların çoğunun kendi dillerine karşı tutumları tamamen olumsuzdur. Onların azımsanmayacak bir bölümü konuştuğu Arapçanın bozuk ve işe	Çoğunluk grubunun genelde azınlıklara ve özelden bütün Araplara karşı tutumları küçümseme, aşağılama ve hatta zaman zaman düşmanlık olarak karakterize

¹⁵ Burada verilen bilgiler, son yirmi yılda hızla değişen Arap toplumunu betimlemekten uzaktır. Bugün Çukurova Arapları, çiftçilik geleneğini –yazık ki- büyük ölçüde terketmişlerdir. Bu, Türkiye'nin tarım ülkesi imajından kurtulmaya çalıştığı yeni dönem politikalarıyla da paralellik göstermektedir. Bugün Çukurova Araplarında, okuma-yazma oranı son derece yüksek olduğu gibi, yüksek öğrenim görenlerin oranı da dikkat çekici boyuttadır. Bu gelişmelere paralel olarak, Çukurova Arapları da hızla özellikle öğretmenlik, doktorluk, mühendislik mesleklerini edinir olmuşlardır. Bu süreçte, yeni kuşağın Arapça eğitim göremeyeceklerine kanaat getirip Türkçeyi anadili gibi benimsemeye başlamaları da etkili olmuştur. Ayrıca Çukurova Araplarının endogamik (akraba evliliği yapma) özellikleri de hızla değişmekte, başka milliyet, din ve mezhepten kişilerle evlilikler yaygınlaşmaktadır (çevirenin notu).

yaramaz olduğunu düşünmektedirler. Bu görüş, başka Araplarla (özellikle Arap petrol ülkelerinde işçi olarak çalışmak yoluyla) ilişki içinde bulunan ve ailelerine kendi diyalektlerinin “gerçek” Araplar için anlaşılmaz olduğunu haber veren Kilikya Arapları tarafından desteklenmektedir ¹⁶ .	olmuştur. Ve dinsel farklılıkla ilgili düşmanlık (bk. aşağıda 7. nokta) sık sık abartılır ¹⁷ .
5- Siyaset	
Arapların azınlık hakları veya Arapçanın resmi bir tanınmışlığı yoktur.	Türkiye Cumhuriyeti'nin azınlıklara karşı tutumu, burada açıklamaya gerek olmayacak yaygınlıkta bilinmektedir.
6- Eğitim	
Din eğitimi dışında Arapçayı destekleyecek okullar yoktur.	Eğitim yalnızca Türkçeyle yapılmaktadır ve başka dilleri kullanan çocuklar zaman zaman baskıya uğramaktadır.
7- Din	
Alevi dinsel metinlerinin ve dualarının büyük bir bölümü klasik Arapçadır.	Alevi dini ¹⁸ , Sünni çoğunluk tarafından kuşkuyla karşılanmaktadır. Hatta Sünnilerin büyük bir çoğunluğu Alevileri gerçek Müslüman saymamaktadır.
8- Ekonomi	
Arap toplumu ekonomik olarak Türk çoğunluğa bağımlıdır.	Bugünün Türkiye'sinde ekonomik başarı, Türk medyasının, bilgisayar programlarının ve çağdaş iş yaşamındaki diğer önemli durumların tek dili durumundaki Türkçeyi bilmeksizin mümkün değildir

¹⁶ Bu büyük olasılıkla, Kilikya Arapları ile Suriye'deki Arapça konuşucularla yoğun ilişki içinde bulunan Antakya Arapları arasındaki en büyük görüş farklılıklarından biridir.

¹⁷ Romain 1989, s. 43'te gösterildiği gibi, çoğunluğun yaklaşımı bir azınlık dilinin korunmasında nihai rolü oynar.

¹⁸ Alevilik İslamiyet'ten başka bir din değildir. İslamiyet'in yalnızca farklı bir yorumudur. Son dönemlerde Sünni çevrelerde de bu görüş yaygınlaşmaya başlamıştır (çevirenin notu).

Hem Arapçanın düşük toplumsal konumu hem de Türkçe kullanmak konusundaki güçlü ekonomik baskı¹⁹, açıkçası Çukurova'daki bireylere, Arapçayı birinci dil olarak korumaları konusunda yeterli bir motivasyon sağlamamaktadır. Bu Arapçanın, Çukurovalı Arapça konuşucuları için tek olumlu yanı, Alevi dinsel pratikleri ile Arap dili arasındaki güçlü bağlar nedeniyle dindedir.

4. DİL İLİŞKİSİNDEN DİL DEĞİŞİMİNE

Genel olarak dil değişiminin en sık yaşanan örneği, ikidilli bir toplumun yeni bir dil karşısında tekdilli bir görünüm sergilemesidir²⁰. Bu aşağıdaki modelde gösterilmektedir.

4.1. Dört-Kuşak Modeli

Aşağıdaki şekil, Arapça konuşan toplumun, dört kuşak içerisinde Arapça tekdillilikten Türkçe tekdilliliğe geçişini göstermektedir²¹.

¹⁹ Grenoble ve Whaley (1998, s. 53) göstermektedirler ki ekonomik baskılar bütün diğer değişkenleri geçersiz kılabacak bir potansiyele sahip olduğu için, ekonomi makro-değişkenlerin en önemlisidir.

²⁰ bk. Romaine 1989, s. 39.

²¹ Çok benzer bir gelişme, Fas'ta Berberice konuşan toplumların birçoğu arasında da yaşanmaktadır (bk. Bentahila ve Davies 1992, s. 199).

²² Burada ve izleyen sayfalarda verilen yaşlar ± 10 yıl kadar değişkenlik gösterebilen yaklaşık değerlerdir.

1. Kuşak: 75 yaşından büyük bireyler. Bunlar, son yirmi yılda temel olarak medyadan veya kendi torunlarından öğrendikleri Türkçeyi birazcık konuşuyor ve anlıyorsa da, özellikle köylerde büyük ölçüde Arapça tekdillidirler.
2. Kuşak: 50 ile 75 yaşları arasındakiler. Bu bireyler, Arapçayı baskın dil olarak kullanmakla birlikte sınırlı bir Türkçe bilgisine sahip oldukları için “yarı-ikidilliler” olarak tanımlanabilir. Onlar az ya da çok Arapça tekdilli bir çevrede yetişmişler ve sonrasında iş bağlantıları, medya vb. kanalıyla Türkçe öğrenmişlerdir. Onların ancak çok küçük bir oranı okula gitmiş olduğu için, çoğunluğu (özellikle kadınlar) hala Türkçe okuma-yazma bilmemektedir.
3. Kuşak: 25 ve 50 yaşları arasındakiler. Bu kuşağın çok büyük bir bölümü, Türkçe eğitim aldıkları okullara gitmişler ve Arapça bilmeyen dil kullanıcılarıyla pekçok iletişim fırsatı yakalamışlardır. Sonuç olarak, bunlar tam-ikidillidirler; kendi toplumlarından olmayan diğer insanlarla akıcı bir biçimde Türkçe konuşabilmektedirler. Okula gitmemiş olanlar, özellikle kadınlar ve köylüler, sınırlı bir Türkçe becerisiyle yarı-ikidilli özelliklerini korumaktadırlar.
4. Kuşak: 25 yaşından küçük olanlar. Bu kuşağın neredeyse bütün üyeleri, anne-babalarının tam- veya yarı-ikidilli olup olmamalarına bakmaksızın Türkçe tekdillidirler ve yalnızca temel iletişim düzeyinde Arapça anlayabilmektedirler.

4.2. Dilbilimsel gözlemler

1. kuşağın üyelerinin (ve elbette onların atalarının) daha çok Arapça tekdilli olmaları, bu kuşakta Türkçe etkilerin hiç bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Son birkaç yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok yerleşim yerinde Türkçe ve Arapça bir arada bulunmuş ve Türkçe, çeşitli Arapça diyalektlerinin ve hatta Arapça yazı dilinin leksikonlarında birçok izler bırakmıştı²³. Oysa ki, nüfusun yalnızca çok az bir oranı gerçek anlamda ikidilliydi ve sonuç olarak leksikona Türkçenin etkisi az ya da çok oranda sınırlıydı. 2. ve özellikle de 3. kuşakla kod değiştirimi, deyimlerin kopyalanması, sözdizimi ve sesbilgisi üzerine etkiler gibi ilişki olgularının birçoğunda artış görüldü²⁴. Türkçenin etki derecesi, açıkçası, konuşucunun ve onun muhatabının eğitim düzeyine olduğu kadar iletişim konularına göre de değişkenlik gösterebilir.

4.3. Dil değiştirmede içsel ve dışsal etkenler

4.3.1. Arapça kullanılan alanların azalması

İki dilli toplumların çoğunda iki dilin fiili kullanımında dengesizlikler olduğu gözlemlenir. Eğer baskın dil, ki bu genellikle azınlığın dilidir, durgun bir görünüme ulaşırsa kullanımı öylesine daralabilir ki, artık konuşucuları ana dillerini korumak için hiçbir neden görmezler. Anne-babaların yaptıkları bu şey,

²³ bk. örneğin Tibor Halasi-Kun (1969-1982) tarafından Suriye diyalektleri ve Maurus Reinkowski (1995 ve 1998) tarafından Irak diyalektleri üzerine yapılan çalışmalar.

²⁴ Daha ayrıntılı bilgi için bk. Procházka (baskıda), “Der Einfluß des Türkischen” bölümü.

kendi dillerini çocuklarına, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, aktarmama kararı gibi görünmektedir²⁵. Tablo 2, son yirmi-otuz yılda Kilikya Arapçasının kullanım alanlarında uğradığı kayıpları göstermektedir.

Tablo 2: 1.K-4.K (1.-4. Kuşaklar) (aşağıya bk.)

+ = Arapça her zaman kullanılır; + / - = Arapça sık sık kullanılır; - / + = Arapça bazan kullanılır; - = Arapça hiç kullanılmaz; / = alan söz konusu kuşaklarda herhangi bir rol oynamıyor; (-) = alan söz konusu kuşakların yalnızca küçük bir azınlığında rol oynuyor

ALANLAR	1.K kadın	1.K erkek	2.K kadın	2.K erkek	3.K kadın	3.K erkek	4.K kadın	4.K erkek
Aile	+	+	+	+	+	+	-/+	-/+
Komşuluk	+	+	+	+	+	+	-/+	-/+
Arkadaşlık	+	+	+	+	+/-	+/-	-	-
İş	+	+/-	+	-/+	-/+	-/+	-	-
Eğitim	/	/	(-)	-	-	-	-	-
Yönetim	(-)	-	(-)	-	-	-	-	-
Medya	/	/	-	-	-	-	-	-
Din	+	+	+	+	+	+	+/-	+/-

1.K ve 2.K kadınlarının *eğitim*, *yönetim* ve *medya* hariç bütün alanlarda Arapça konuştukları dikkati çekmektedir. Bu alanlar, daha yaşlı kadın veya erkek kuşakların yaşamında neredeyse hiç rol oynamamaktadır. Daha yaşlı kuşakların kadınları *yönetimle* yalnızca sınırlı bir ilişkiye sahiptirler. Aynı biçimde *eğitimde* tamamen Türkçenin üstünlüğü vardır. Oysa *eğitim* alanı, 1.K ile 2.K kadın ve erkek üyelerinin çoğunun yaşamında herhangi bir rol oynamamıştır. *İşe* gelince: Toplumun Türk çoğunlukla ilişki kurmuş ve bu yüzden de en azından temel Türkçeyi bilmek zorunda kalmış olan erkek üyeleri her zaman çok az olmuştur. Bu kuşakların erkekleri, çoğu durumda, ailelerinin ve toplumun yönetimle ilişkilerinin düzenlenmesinde de etkili olmuşlardır²⁶.

3.K'de Arapçanın kullanımı, az ya da çok *aile* ve *komşuluk* alanlarıyla sınırlıdır; gerçi bazı durumlarda *arkadaşlıkta* hala güçlü bir etkinliği vardır. 4.K, temel olarak Arapçayı konuşmamakta, yalnızca aile içinde duymaktadır.

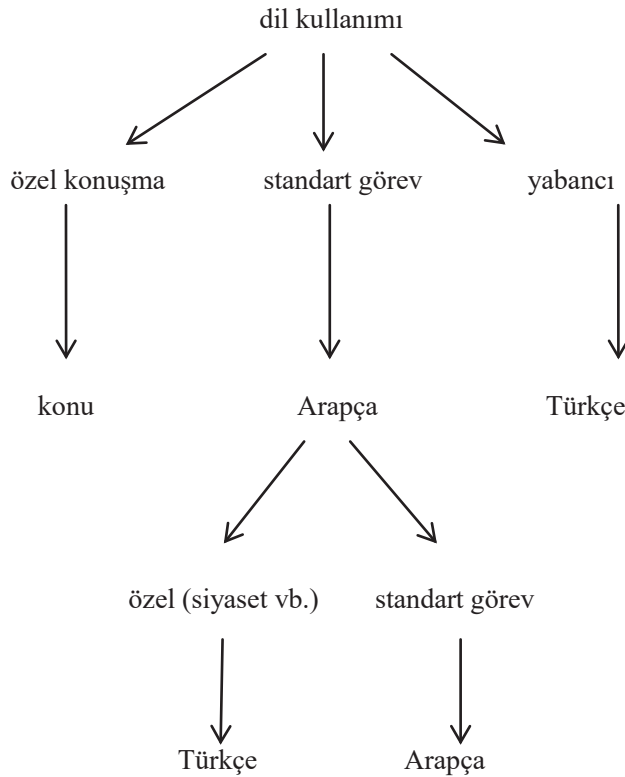
²⁵ bk. Dorian 1998, s. 3.

²⁶ Bu strateji, Avrupa'ya göçen ilk kuşaklar tarafından da kullanılmıştır. Üyelerin büyük çoğunluğu az ya da çok izole bir yaşam sürerken, bazı üyeler, diğerlerine yardım etmek için baskın dili öğrendiler (bk. Fase vd. 1992, s. 4 ve sonrası).

Türkçenin en az etkilediği alan *dindir*. Ancak bu alanda Arapçanın kullanımı, dua metinleri yerel diyalekte değil klasik Arapça olduğu için, geneli Türkçenin kullanımı konusunda durduramamaktadır. Latin ve Koptik tarihleri göstermektedir ki, yüzyıllar boyunca din alanında kendini yapay bir biçimde koruyan ölü bir dille iletişim kurmak yaygın değildir.

Alanlarla yakından ilişkili olan konu, ikidilli bir dil kullanıcısının “normal” durumlarda neyi tercih ettiği sorusudur²⁷. Çukurova Arapları için bu sözde standart görev değişimi, 2.K'deki Arapçadan 3.K'deki Türkçeye biçiminde olmuştur. 2.K'nin üyeleri Türkçeyi, yalnızca, özellikle muhataplarının Arapça bilmedikleri veya bilmediklerini sandıkları özel konuşma durumlarında; dahası, köyün veya Arapçanın konuşulduğu çevrelerin dışında bir yabancıyla konuştukları zaman standart bir görevle kullanmaktadırlar. Bu, Arapçanın 2.K için baskın dil olduğu anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, 3.K'de standart bir görevle Arapçanın sınırlandırılmış özel durumların miktarı daha fazladır.

Bir iletişim anında standart görev: 2.K

²⁷ Aşağıdaki modelde esas olarak, Avusturya'daki Hristiyan Slovenler arasındaki dil durumu konusunda Dressler (1981) tarafından çalışılan çerçeve model temel alınmıştır.

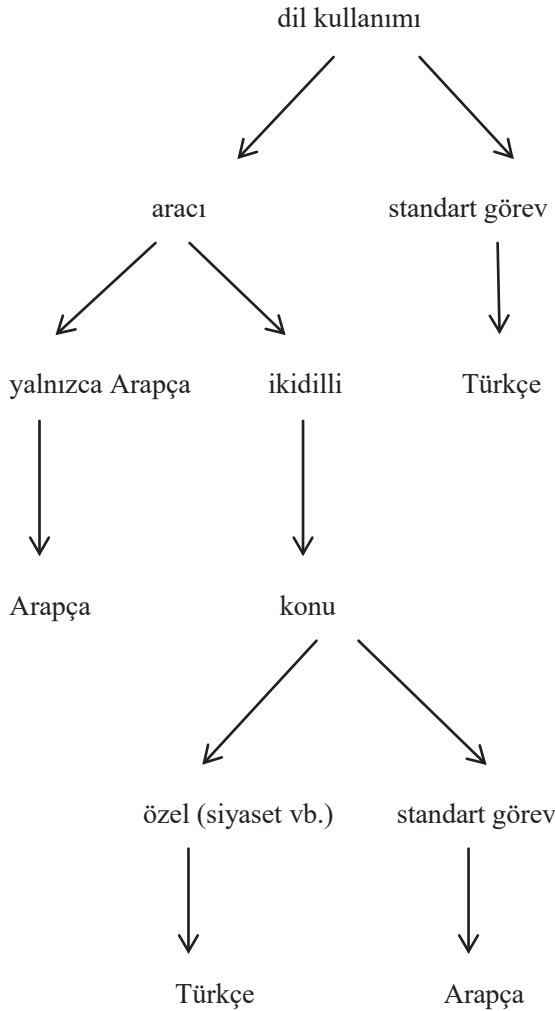
4.3.2. Sözcüksel Boşluklar

Eğitimde, okuma-yazmada ve kitle iletişimde, bir kimsenin kendi dilinden ziyade başka bir dilin baskın olması, bu kişide kendi dilinin yararsız veya en azından yetersiz olduğu duygusunu yaratır. İki dilli bir toplumdaki dillerin eşit olmayan dağılımları, her zaman sözcüksel kayıpların veya sözcüksel gelişmelerdeki başarısızlığın başı çektiği ve bu noktada Türkçenin üstün bulunduğu konuşma alanlarının tamamlayıcı dağılımlarıyla sonuçlanır (yukarıya bk.)²⁸. Sonuç olarak, siyaset, medya veya ekonomi gibi konularda Arapçayla iletişim, yalnızca Türkçeye doldurulabilen sözcüksel boşluklar yüzünden gittikçe daha güç bir hal alır. Sonraki adım, elbette Arapçanın yerine tamamen Türkçeyi koymaktır.

4.3.3. Toplumsal ve Ekonomik Baskı

Yukarıda belirttiğim gibi, Kilikya Ovası'ndaki Arapçanın toplumsal prestiji hem Araplar hem de Türkler arasında çok düşüktür. Bu düşük prestij ve Arapçanın ekonomiyle ilgili alanlarda neredeyse tamamen kullanışsız olduğu gerçeği, dil kullanıcılarını, kendi geleceklerinin ve özellikle de torunlarının geleceğinin, kendi yerel dillerinin yerine baskın ve daha prestijli olan Türkçeyi koymalarına bağlı olduğu düşüncesine götürmüştür.

²⁸ bk. Sasse 1992, s. 14.

M. Mithun (1998, s. 214) vurguladığı gibi, böylesi bir gelişme dışsal değil içsel etkenlerden kaynaklanıyor: “Bir yerli dilin devamı üzerindeki baskı, yalnızca hakim dilden değil, bu dilin içinde bulunduğu hakim toplumun ve kültürün ekonomik olarak uyguladığı sinsi propagandadan gelir.” Mithun’un tezi, Arapça konuşan grup üzerinde, toplumsal ve siyasal baskının seksenler ve doksanlardakinden daha fazla olarak otuzlarda ve kırklarda sürdürüldüğü Kilikya’daki Arapça gerçeğinde görülmektedir.

4.3.4. Toplumun Yerel Çeşitliliği²⁹

Günümüzde, birçok ailede Arapçanın hızla yerini Türkçeye bırakmasının bir diğer nedeni, son on-onbeş yılda birçok ailenin Arap köy ve kasaba çevrelerinden Adana ve Mersin’in etnik olarak karışık modern taşınmış

²⁹ Ayrıca bk. Fase ve diğerleri 1992, s. 7.

olmalarıdır. Bu insanlar arasındaki Arapça kullanımı, çevreleri tamamen Türkçe konuşan insanlarla sarılı olduğu içini belirgin bir biçimde azalmıştır.

4.4. Durum Çalışması

Son olarak, tanıdığım bir aile örneğinden yola çıkarak, bir kuşak içinde Arapçadan Türkçeye geçişi göstereyim. Bu aile, Adana çevresinde, eskiden beri Arapların yaşam alanı olan Akkapı'da (Arapçada *Öbt il-³⁰kbiri*) yaşıyor.

Aile, bir anneden (Şamiye³⁰) ve dördü kız altısı erkek on çocuktan³¹ oluşuyor. Anne Şamiye 57 yaşında. Genç bir kızken Arapçadan başka bir dil bilmiyormuş. Bununla birlikte, son yirmi yılda belirgin bir Arapça aksanla da olsa akıcı bir biçimde konuştuğu Türkçeyi de öğrenmiş.

Aşağıdaki liste çocukların yaşlarını ve Arapça konusundaki aktif ya da pasif bilgilerini gösteriyor (+ = iyi; +/- = yeterli; -/+ = zayıf; - = kötü)³²:

	Ad	Yaş	Bilgi	
			Aktif	Pasif
1	Ali	36	+	+
2	İbrahim	33	+	+
3	Nuran	32	+	+
4	Nurhan	30	+	+
5	Süleyman	27	+/-	+
6	Salih	25	-/+	+/-
7	Hüseyin	23	-/+	+/-
8	Gülşen	21	-/+	+/-
9	Eylem	18	-	-/+
10	Hasan	16	-	-/+

1-4 sırasındaki çocuklar Arapçayı akıcı bir biçimde konuşuyorlar; ancak hikaye anlatma becerisinden yoksunlar ki bu da dilbiliminde “stilistik kayıp” olarak nitelenmektedir³³. Dilleri, özellikle siyaset, okul vb. konularda konuşmaları gerektiğinde kod değiştirme eğilimi göstermektedir. Hepsi anneleriyle Arapça konuşuyorlar ve çocukluklarında, yukarıda kendilerinden 4. Kuşak olarak söz edilen Arapça tekdillilerle yoğun ilişki içindeydiler. Dede ve nineleri ve diğer akrabaları onlara geleneksel Arap destanlarını ve diğer hikayeleri anlatmışlar. Ancak şimdi, bu dört çocuktan ikisinin, Arapça birkaç cümleden daha fazlasını bilmeyen torunları var.

Süleyman'ın (5. çocuk) Arapça konusundaki aktif bilgisi gerçekte çok kötü değil; ancak kendisi birçok durumda Arapça konuşmaktan kaçınıyor. Dilinde

³⁰ İsimler, ailenin onayıyla tarafımdan verilmiştir.

³¹ Baba on yıl önce 55 yaşında ölmüş. O fabrikada çalışmış ve böylelikle de, Türkçe yazamıyormuş ama konuşabiliyormuş.

³² Bunlar, Dressler'in (1981, s. 6 ve sonrası) “sağlıklı konuşucu”, “durgun konuşucu”, “son iyi konuşucu” ve “son kötü konuşucu” nitelendirmelerine karşılık gelmektedir.

³³ bk. Campbell ve Muntzel 1989, s. 195.

sesbilgisel ve biçimbilgisel basitleştirmeler gözleniyor ve o bütün Arapça kırık çoğulları doğru biçimiyle çekimlemiyor.

Süleyman'ın daha genç iki kardeşi olan Salih ve Hüseyin (6. ve 7. çocuklar), yalnızca birkaç yıl daha genç olmalarına rağmen, kızkardeşleri Gülşen gibi, Arapça konuşmayı tamamen reddediyorlar. Bu üçü basit konuşmaları izleyebiliyorlar; ancak Arapçayı aktif olarak kullanamıyorlar. Böylesi tam veya yarı pasif ikidillilik, dil bozulması durumları için çok tipiktir³⁴. Bu kuşakla dede ve nineleri arasındaki konuşmalarda, önce Arapçanın sonra Türkçenin kullanıldığı görülüyor.

Böylece, burası, yalnızca on yılda ve aynı ailede temel kod değiştirimi³⁵ veya ana dil devri^{36 37} için önemli bir yerdir. Türkçe bir metinde, Türkçe dilbilgisiyle oluşturulan cümlelerle Arapça sözcükler ve deyimler iyice kökleşmiş olarak yer almaktadır. 25 yaşın altındaki çocukların yalnızca çok azı Arapçanın karakteristik sesleri olan *w* ve *>* seslerini sesletebilmekte, örneğin “kendim” anlamındaki *wâli* ile “dayım” anlamındaki *xâli*'yi veya “çamur” anlamındaki *şîn* ile³⁸ “incir” anlamındaki *tîn*'i karıştırmaktadırlar.

Ailenin geri kalan iki üyesi (9. ve 10 çocuklar) iyi bir eğitim almışlar ve Arapça bir geçmişe sahip tipik Türkçe tekdilli özelliği göstermektedirler; yani, yalnızca dinsel deyimler ve yemek adları gibi temel bazı Arapça sözleri biliyorlar.

Bu aile örneği, bir dilin anne-babalar tarafından aktif bir yolla aktarılması gerektiği ve çocuklar için, o dille eğitilmeyip yalnızca onu duymalarının yeterli olmadığı tezini doğrulamaktadır.³⁹

Türkiye'ye veya başka Ortadoğu ülkelerine yabancı olan birisi, yalnızca on yılda Arapçanın yerini Türkçeye bırakmasının nasıl mümkün olabildiğini sorabilir. Cevap şu ki, ailenin 5-8 numaralar arasındaki çocuklardan oluşan üyeleri 1972 ile 1978 yılları arasında doğmuşlar ve böylelikle de yoksul insanların bile televizyona kavuşabildikleri bir zamanda büyümüşler. Televizyonun, şüphesiz Ortadoğuda Avrupa'dakinden daha yoğun olan etkisi şu gerçeği de açıklamaktadır: Televizyonun etkisi, coğrafik izolasyon buna bir engel oluşturmadığı için, ücra köylerde neredeyse büyük şehirlerle aynıdır. Eskiden dil konusundaki bu değişim kırsal bölgelerde belki biraz daha yavaştı ancak son beş altı yıldaki hız kesinlikle çok fazladır. Bugün en küçük köylerde bile, yaşı yirminin altında olup da Arapçayı akıcı bir biçimde konuşabilen herhangi birisini bulmak çok zor.

³⁴ bk. Dressler 1981, s. 14 ve sonrası.

³⁵ bk. Johanson 1999, 42.

³⁶ bk. Myers-Scotton 1998, 300.

³⁷ Metindeki “matrix language turnover” ifadesi “ana dil devri” olarak çevrilmiştir (çevirenin notu).

³⁸ Çukurova Arapçasında “çamur” anlamında genel olarak *wâwîl* kullanılır; *şîn* daha çok “çamur, çimento vb. sıva malzemesi” anlamındadır (çevirenin notu).

³⁹ bk. Sasse 1992, ss. 13-15.

5. ÖZET

Kilikya Arapçası örneği göstermektedir ki, belirli koşullar altındaki bir azınlığın dili, bu dil canlı ve değerli olsa da, ölebilmektedir. Sonuç olarak Arapça uzun bir yazı dili geçmişine sahip olmasına ve (Klasik) Arapçanın kutsal kitap olan Kur'an'ın dili olduğu için Türkler arasında hayli yüksek bir statüye sahip olduğu gerçeğine rağmen, Kilikya Arapçası, bugün, onu kullanan pekçokları tarafından küçük görülmektedir ve bu yüzden de yaşayan bir dil olarak tehlike altındadır. Kilikya Arapçalarına, yerel dillerinin kullanımının genç kuşaklar arasında giderek azalması konusunda ne hissettikleri sorulduğunda, onlar yerel kültürlerinden pekçok şeyin kaybolmakta olmasından yakınmaktadırlar. Bununla birlikte grup kimliklerini hala sıkı bir biçimde Alevi olarak tanımladıkları için, dillerinin kaybolmasına boyun eğmektedirler ve Çukurova Arapları arasında dillerini "canlandırma eğilimleri" bulunmamaktadır. Sonuç olarak Susan Gal'in (1989, s. 315) "günümüzde öncelikle yabancılar tarafından betimlenen kültürlerin, dillerin ve diyalektlerin yok oldukları ifadesi, Batı budunbilimi için retorik bir fikir merkezidir." biçimindedki ifadesinin aksine, korkarım ki Kilikya Arapçasının geleceği konusundaki umutsuzluğumla ilgili kehanetim doğru çıkacak.

6. KAYNAKÇA

- Arnold, Werner, *Die arabischen Dialekte Antiochiens* (Semitica Viva, 19). Wiesbaden 1998.
- Behnstedt, Peter, *Sprachatlas von Syrien* (Semitica Viva, 17). Wiesbaden 1997.
- Bentahila, Abdelâi- Eirlys, E. Davis, "Convergence and Divergence. Two Cases of Language Shift in Morocco", *Maintenance and Loss of Minority Languages* (Yayımlayanlar: W. Fase, vd.). Amsterdam ve Philadelphia 1992, ss. 197-210.
- Campbell, Lyle- Muntzel, Martha C., "The structurel consequences of language death", *Investigating obsolescence: Studies in language contact and death* (Yayımlayan: N. C. Dorian). Cambridge 1989, ss. 181-196.
- Dorian, Nancy, *Language Death. The Life Cycle of a Scottish Gaelic Dialect*. Philadelphia 1981.
- Dorian, Nancy C., "Western language ideologies and small-language prospects", *Endangered languages: Language loss and community response* (Yayımlayanlar: L. A. Grenoble- L. J. Whaley). Cambridge 1998, ss. 3-21.
- Dressler, Wolfgang U., "Language Shift and Language Death- A Protean Challenge fort he Linguist", *Folia Linguistica*, 15 (1981), ss. 5-28.
- Edwards, John, "Sociopolitical Aspects of Language Maintenance and Loss", *Maintenance and Loss of Minority Languages* (Yayımlayanlar: W. Fase, vd.). Amsterdam ve Philadelphia 1992, ss. 37-54.
- Fase, W. vd., *Maintenance and Loss of Minority Languages*. Amsterdam ve Philadelphia 1992.

- Gal, Susan, "Lexical innovation and loss: The use and value of restricted Hungarian", *Investigating obsolescence: Studies in language contact and death* (Yayınlayan: N. C. Dorian). Cambridge 1989, ss. 313-331.
- Grenoble, Lenore A.- Whaley, Lindsay J., "Toward a typology of language endangerment", *Endangered languages: Language loss and community response* (Yayınlayanlar: L. A. Grenoble- L. J. Whaley). Cambridge 1998, ss. 22-54.
- Halasi-Kun, Tibor, "The Ottoman Elements in Syrian Dialects". *Archiwum Ottomanicum*, 1 (1969), ss. 14-91; 5 (1973), ss. 17-95; 7 (1982), ss. 117-267.
- Heath, Jeffrey, *From code-switching to borrowing: foreign and diglossic mixing in Moroccan Arabic* (Library of Arabic Linguistics Monograph 9). Londra ve New York 1989.
- Jastrow, Otto, "Beobachtungen zum arabischen Dialekt von Adana (Türkei)", *Zeitschrift für arabische Linguistik* 11 (1983), ss. 72-79.
- Lars, Johanson, "The dynamics of code-copying in language encounters", *Language encounters across time and space. Studies in language contact* (Yayınlayanlar: B. Brendemoen vd.). Oslo 1999, ss. 37-62.
- Mithun, Marianne, "The significance of diversity in language endangerment and preservation", *Endangered languages: Language loss and community response* (Yayınlayanlar: L. A. Grenoble- L. J. Whaley). Cambridge 1998, ss. 163-191.
- Myers-Scotton, Carol, "A way to dusty death: the Matrix Language turnover hypothesis", *Endangered languages: Language loss and community response* (Yayınlayanlar: L. A. Grenoble- L. J. Whaley). Cambridge 1998, ss. 289-316.
- Procházka, Stephan, *Die arabischen Dialekte der Çukurova (baskıda)*.
- Reinkowski, Maurus, "Phonologische Veränderungen des türkischen Wortgutes im Bagdadisch-Arabischen, mitsamt einer Wortliste". *Folia Orientalia* 31 (1995), ss. 89-115.
- Reinkowski, Maurus, "Türkische Lehnwörter im Bagdadisch-Arabischen: Morphologische Adaption and die arabische Schemabildung und Bedeutungsveränderung". *Turkologie heute- Tradition und Perspektive* (Yayınlayanlar: N. Demir ve E. Taube). Wiesbaden 1998, ss. 239-253.
- Romaine, Suzanne, *Bilingualism*. Oxford ve Cambridge, Mass. 1989.
- Sasse, Hans-Jürgen, "Theory of language death", *Language Death: Factual and Theoretical Explorations with Special Reference to East Africa* (Yayınlayan: Matthias Brenzinger), Berlin ve New York 1992, ss. 7-30